

практикується у світі. Типовим вирішенням проблеми фінансування відповідних курсів є зовнішнє сприяння покриттю коштів на початкових етапах і поетапне скорочення дотацій на наступні роки. Звичайно, можна одержати додаткові фонди на нові форми навчання, експериментальні програми проведення занять у регіонах високого сільського безробіття. Досвід показує, що курси є малоефективними, якщо витрати на навчання зовсім не обтяжують їх учасників. Підприємці ставляться з легковажністю до безплатних курсів, тому коли сподіваються високої якості пропонованого навчання, охоче покривають частину витрат.

По-четверте, *реалізація*. Успіх даного курсу з огляду на його необхідність та інтенсивність значною мірою залежить від провідної організації та настрою у групі, тобто організаційна складова забезпечується поважними особами, які мають у фахових колах високу репутацію і авторитет. Створенню умов для комунікативного спілкування сприяють регулярні дискусії з проблематичних тем, а також презентації використання успішного досвіду.

Навчальна стратегія для власників агротуристичних господарств ґрунтується на замовленні відповідних державних відомств, які зацікавлені у розвитку сільського туризму, а відтак у багатофункціональному розвитку сільських територій. Важливим елементом цієї програми має бути визначення принципів акредитації тренерів, а також інституції, яка відповідатиме за цей процес, забезпечення джерел фінансування програми, створення системи стимулів для власників агротуристичних господарств до участі у навчанні.

Джерела інформації

1. Кудла Н. Розвиток агротуристичного дорадництва в Польщі / Н.Кудла, Л.Пшезбурська, А.Чопік // Вісн. Львів. держ. аграрного ун-ту: економіка АПК. – 2004. – №11(2). – С. 248-253.
2. Пугач Н.А. Інформаційно-консультативне забезпечення розвитку сільського туризму / Н.А.Пугач // Економіка АПК. – 2014. – №9. – С. 86-92.
3. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 травня 2012 року №303-р „Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції формування державної системи сільськогосподарського дорадництва на період до 2015 року”. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Черчик Л.М. Сільський туризм як ефективна форма самостійної зайнятості у трудонадлишкових регіонах / Л.М.Черчик // Регіональна економіка. – 2009. – №1. – С. 180-189.
5. Кудла Н. Формування знань та навиків у управлінні агротуристичним бізнесом / Н.Кудла // Соц.-екон. досл. в перехідний період: регіон. сусп. системи: ресурси і механізми ефективного управління. – Вип. 2 (58) / НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Л.: 2006. – С. 716-729.

5.3.Актуальні форми підготовки фахівців для сфери сільського екологічного туризму

Проблема оновлення форм і методів навчання у ВНЗ майбутніх фахівців сфери туризму постійно була предметом дослідження дидактики вищої школи. Особливого сенсу у контексті проблеми осучаснення форм підготовки фахівців заслуговує дослідження І.Зоріна щодо доцільності використання певних методів в залежності від стадії навчання, зокрема у ВНЗ туристичного профілю [1, с. 540]. Аналізуючи запропоновану автором матрицю оцінювання вибірковості методів, зазначимо, що найбільш перспективними є такі: для рівня бакалавр – кейс-стаді (аналіз конкретних ситуацій), навчальна екскурсія, мультимедійне навчання, комп'ютерне програмоване навчання, стажування; для рівня магістр – факультативи, конференції, мультимедійне навчання, комп'ютерне програмоване навчання, дистанційне навчання.

Наразі менш ефективними формами навчання теоретики і практики у галузі педагогіки вважають лекції й семінари. На сучасному етапі спостерігається тенденція щодо зниження кількості лекції у професійній підготовці студентів, оскільки наразі доступною стала велика кількість джерел інформації, що й знижує її інформаційну функцію. Необхідно зазначити, що, незважаючи на критику, якої зазнають ці традиційні форми навчання, практика вищих навчальних закладів постійно доводить необхідність їх використання. Зокрема, перевага лекції полягає саме у її високій інформаційній ємності, що відображається в логічному, глибокому висвітленні основних положень певної науки. Зменшення

кількості лекційних занять в умовах впровадження кредитно-модульної системи організації навчання обумовило підвищити ефективність використання лекційного часу. Зазначимо, що проведення лекції у формі монологу викладача призводить до того, що студентам необхідно запам'ятати великий обсяг інформації, не замислюючись над можливістю її використання в майбутньому. Таким чином, формується переважно репродуктивний тип мислення, а знання можуть лише відтворюватися. Застосування в лекції проблемного методу дозволить уникнути цих недоліків. Впровадження проблемних лекцій, спрямованих на розвиток мислення студентів, характеризується посиленням акцентів на кількох ключових моментах. Увага студентів концентрується на важливому матеріалі, який через певні обставини не набув належного висвітлення у підручниках. Також ефективно зарекомендувало надання студентам під час лекції друкованого матеріалу, а наприкінці заняття – електронної версії питань, що розглядалися.

Так у процесі викладу лекційного матеріалу доцільно ставити майбутнім фахівцям сільського та екологічного туризму певні питання, на які згодом давати відповідь. Система таких питань відіграє роль актуалізуючого, проблемного чинника, що змушує студентів сконцентруватися, активно мислити, співпрацювати.

Для посилення ефективності лекції вважаємо доцільним здійснювати заходи, щодо активізації розумової діяльності студентів засобами сучасних інформаційних технологій. В умовах комп'ютеризації навчального процесу системне використання мультимедійних засобів стало чинником, який дозволив інтенсифікувати проведення лекцій. Зокрема проведення занять у режимі презентації Microsoft Office PowerPoint активно впроваджувалось нами як під час аудиторної, так і самостійної роботи студентів. Її складовими є сукупність слайдів з відповідним текстом, графікою, анімацією і звуком.

Зазначимо, що одночасно інтенсифікується й праця викладача, оскільки розроблені матеріали легко поновлюються, доповнюються, удосконалюються, зберігаються. Використання презентаційної форми викладу матеріалу дозволило нам працювати з окремими його складовими, легко пересуватися за змістом, повертатися до попереднього матеріалу для опрацювання незасвоєної частки, або навпаки пропустити матеріал, який через певні обставини виявився вже відомим студенту.

Доцільними формами є лекції-презентації, лекційно-практичні заняття. Зокрема позитивний ефект використання лекції-презентації полягає у: реалізації принципу наочності; стимулюванні запам'ятовування навчального матеріалу; свідомому засвоєнні сутності явищ та процесів, що вивчаються; підтримуванні уваги завдяки візуальній різноманітності; заощадженні часу; збільшенні якісного викладу навчального матеріалу; використанні додаткового матеріалу.

Демонстраційні матеріали, що доповнюють словесну (вербальну) інформацію також виступають носіями пізнавальної інформації. Застосування технічних засобів навчання дозволяє збільшити обсяг матеріалу, що опановують студенти під час класичної лекції. Мультимедійна апаратура надає можливість подавати елементи лекцій у вигляді таблиць, схем маршрутів, діаграм, ілюстрацій. Інформація кількох сторінок тексту представляється у вигляді однієї таблиці або діаграми.

Важливе значення при розробці таких лекцій має визначення чіткого обсягу навчального матеріалу, структури теоретичної і практичної частин, їх послідовності, підбору практичних вправ і завдань. Виклад навчального матеріалу у вигляді презентації є важливим при вивченні туристичних технологій (наприклад, технології розробки маршруту екоекскурсії, екостежки), оскільки є можливість не тільки засвоїти завдання, а й простежити реальний процес виконання. Під час практичної частини заняття відбувається закріплення отриманої інформації. Таким чином підтримується зв'язок між отриманими знаннями та їх практичним застосуванням. Практична частина сприяє формуванню навичок у процесі самостійного виконання дій.

Вважаємо, що лекційно-практичне заняття, як правило, повинно містити або один навчальний блок, що складається з теоретичної і практичної частин, або блоки, що пов'язані між собою. Вибір варіанту залежить від специфіки навчального матеріалу, дидактичної мети.

У процесі самостійної роботи, наприклад, при підготовці до семінарів студенти удосконалюють набуті навички й прийоми навчальної роботи та самостійного опрацювання відповідної літератури. Традиційний семінар, який представляє обговорення підготовлених доповідей, звужує його змістову структуру та спрямованість. Основна функція семінару полягає у логічній систематизації знань, отриманих на лекції. Оновленими формами семінарських занять є конференції, диспути, наукові діалоги тощо.

Для виступу на конференціях або диспутах особливого значення набуває підготовка рефератів, зміст яких містить власні роздуми, висновки студента, та подальше обговорення проблеми в аудиторії. Такий підхід передбачає застосування інтерактивних методів при підготовці виступів студентів на семінарах-презентаціях (підготовка виступу в режимі презентації).

На застосування тих чи інших форм занять у навчальному процесі впливає характер дисципліни, що викладається. Якщо предмет має сталий зміст – сукупність фактів, схем та алгоритмів, які потрібно запам'ятати, то оптимальним методом вважаємо лекційний виклад з наступними семінарськими заняттями. Проте оскільки туристичні дисципліни є професійно-орієнтованими та мають швидке оновлення фактичного матеріалу та варіюванням змісту, що відображає сучасний стан ринку туристичних послуг, вивчення їх вимагає використання більш активних форм навчання.

Однією з таких форм підготовки фахівці екологічного та сільського туризму вважаємо екскурсію. Зокрема, проведене нами дослідження свідчить про низький рівень екологічної свідомості майбутніх фахівців туристичної індустрії, якщо вона формується переважно аудиторіях. За висновками психологів, під час екскурсій інформація запам'ятовується приблизно на 70%, тоді як лекції у приміщенні – тільки на 45-55%.

Як зазначає Л. Косило, „з педагогічної точки зору екскурсія – це одна з форм навчально-виховного процесу, при якій група осіб (екскурсантів) під керівництвом більш досвідченої особи (екскурсовода, вчителя) вивчає об'єкт або явище в його природному оточенні, набуваючи нові чи поглиблюючи раніше набуті знання ” [2, с. 412].

Специфічною особливістю екскурсії як форми пізнання оточуючого світу і форми навчально-виховного процесу є синтез двох важливих елементів: показу раніше підібраних зорових об'єктів і розповіді про них, що виступають як пояснення. В екскурсії завжди переважає показ. Основні положення розповіді про об'єкт аргументуються за допомогою зорових доказів (рис 5.2).

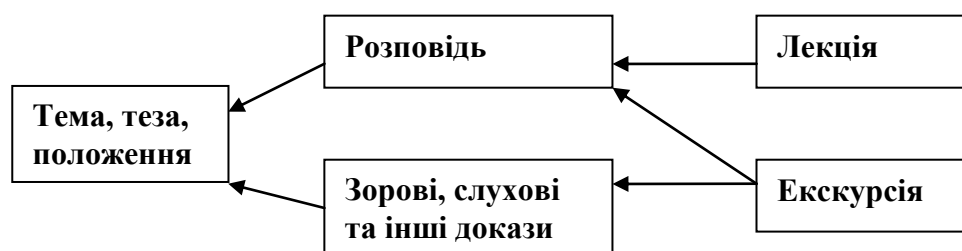

Рис. 5.2.Схема коментарів до візуальних характеристик об'єктів

Водночас необхідно зазначити, що показ і розповідь в екскурсії повинні знаходитися в органічному поєднанні. Адже якщо екскурсія позбавлена показу, вона втрачає свою сутність та перетворюється на лекцію. Знехтувавши розповідь, ми отримуємо лише огляд визначних місць.

Завдяки своїй наочності, доступності, емоційності екскурсія є ефективною формою передачі знань, сприяє стійкому засвоєнню фактів, а відповідно впливає на формування

світогляду. У ході екскурсії відбувається поєднання інтелектуального, емоційного мислення та краєзнавчого пізнання, що сприяє розумінню „малої батьківщини”, активізується пізнавальна діяльність. Використання екскурсій впливає на сприйняття природи як самоцінного об'єкту або рівноправного суб'єкту взаємодії або непрагматичних запитів, коли ця взаємодія стає самоцінною.

Екскурсія є комплексною формою. Її використання дає можливість зосередити увагу не на окремих елементах знання, а на явищах, взятих у процесі розвитку; дозволяє виявити внутрішні природні зв'язки між окремими складовими предмета або явища; відібрати в об'єкті, що спостерігається, найбільш важливе та зосередити увагу майбутнього фахівця екологічного та сільського туризму саме навколо цього матеріалу; пов'язати новий матеріал із досвідом та знаннями студентів.

Отже, методика проведення екскурсії це сукупність методичних прийомів показу та розповіді про ці об'єкти, що забезпечують найбільшу ефективність передачі знань студентам і орієнтовані на активну участь у сприйнятті різних органів чуття.

У ході здійснення підготовки майбутніх фахівців для екологічного та сільського туризму доцільно використовувати як комплексні – краєзнавчі, так і спеціалізовані – екологічні екскурсії. Необхідно зазначити, що у комплексній краєзнавчій екскурсії, присутні обов'язкові невеликі за обсягом екологічні компоненти. У спеціалізованих екологічних екскурсіях увага приділяється безпосередньо екологічним проблемам. Джерелом знань виступає безпосередньо об'єкт природи, що знаходиться у взаємозв'язку з явищами природи, і окремі об'єкти або групи об'єктів природи, які розглядаються у природному комплексі. Майбутні фахівці туризму вивчають об'єкти безпосередньо на місцях їх виникнення та розвитку.

Також необхідно зауважити, що на особливості проведення екскурсії певним чином впливає пора року. Існують певні екскурсійні об'єкти, які можна спостерігати лише в певному місці в певний період часу (явища природи – схід або захід сонця, місяця, шторм, туман, веселка, північне сяйво, дія гейзерів, вулканів тощо), життя тварин, птахів у природному середовищі. Тому при проведенні екологічних екскурсій необхідно враховувати особливості показу певних видів об'єктів. Так, при показі загального вигляду природного комплексу обирають найбільш високу точку. Ліс як єдиний екскурсійний об'єкт розглядають на певній відстані, під кутом зору 18-20 градусів. З окремими породами дерев знайомлять як із самостійними об'єктами. Для їх показу обирають відстань у 2–2,5 рази більшу за висоту дерева, тобто кут зору складає 45 градусів.

Використання екологічних стежок виявилось надзвичайно ефективним у процесі підготовки майбутніх фахівців екологічного та сільського туризму. В Україні створено понад 200 навчальних, навчально-пізнавальних та загальноосвітніх екологічних стежок, які за напрямом спеціалізації поділяються на:

- *наукові*, що включають типові або унікальні об'єкти досліджень і використовуються з метою відпрацювання методичних питань для науковців;
- *навчальні*, що призначені для проведення занять в освітніх закладах;
- *рекреаційні*, що створюються на типових природних об'єктах, які мають високий рекреаційний потенціал.

Ми використовували як навчальні, так і рекреаційні стежки. Основними вимогами до стежок був розгляд елементів природи, включених до навчальних програм, які розкривають взаємозв'язки природних компонентів в екосистемах. Також доцільно використовувати і комплексні екологічні стежки та системи маршрутів, що об'єднують функції декількох спеціалізованих.

Використання екостежок у процесі організації і проведення екскурсій має передбачати визначення: теми екскурсії, мети, екскурсійних об'єктів; характеру екскурсії (ілюстративний, спостережний, навчально-дослідний); методичних прийомів; складу групи, кількості екскурсантів, тривалості екскурсії, маршруту екскурсії з позначенням всіх зупинок; створення портфеля екскурсорова.

Погоджуючись у цілому з пропозиціями щодо розробки екологічної стежки, запропонованими О. Дмитруком [3, с. 120], ми запропонували власні корективи, з урахуванням специфіки професійної підготовки менеджерів екологічного та сільського туризму та розробили алгоритм підготовки студентів на екологічній стежці. Алгоритм має три етапи: підготовчо-теоретичного, діяльнісного та аналітичного.

На підготовчо-теоретичному етапі здійснюється:

- *аналіз складових ландшафтно-екологічної структури з урахуванням рекреаційних можливостей території;*

- *проводяться розрахунки та позиціонування на місцевості (кілометраж, хронометраж, визначення базових пунктів тощо) на місцевості.*

На діяльнісному етапі відбувається:

- *розробка системи маркувальних знаків, вказівників;*

- *визначення типовості або унікальності загальної кількості природних об'єктів, представлених у стежці, ступеня відхилення екосистем від еталонних зразків;*

- *встановлення рівня припустимого навантаження на об'єкти, представлені на стежці та визначення заходів щодо можливого усунення антропогенного тиску;*

- *розробка проектів та пізнавально-навчальних завдань маршруту для різних вікових груп;*

- *розробка системи додаткових завдань для студентів з урахуванням ступеня підготовленості навчальної групи, фізичних можливостей та рівня зацікавленості студентів;*

- *апробація маршруту; пролонгований контроль за станом маршруту.*

На третьому – аналітичному етапі відбувається:

- *систематизація спостережень; складання карт, діаграм;*

- *написання доповідей, рефератів за результатами екскурсії.*

Використовуючи загальні підходи науковців В. Чижової, А. Добрової, А. Захлебного, нами було виділено такі дидактичні вимоги до екостежок: атрактивність, доступність, інформативність [4, с. 25]. Розглянемо більш детально основні дидактичні вимоги до екостежок :

- *атрактивність* – (цікавість): мальовничість пейзажів або об'єктів ландшафтів; відмінність від інших, своєрідність або унікальність; різноманітність об'єктів показу (стежка не повинна бути монотонною); наявність оглядових майданчиків на маршруті, що обладнані пізнавальною інформацією (географічного, біологічного, екологічного характеру); забезпечення можливості безпосереднього спостереження за об'єктом показу; поєднання природної та історичної цінності (дерева, валуни, печери, з якими пов'язані певні традиції та обряди);

- *доступність* – зручний транспортний зв'язок із місцем початку стежки; врахування вікових та фізичних можливостей; запобігання відчуттю фізичної та нервової втоми на момент початку маршруту; маршрут не повинен бути складним для проходження (фізична втома не повинна заважати сприйняттю інформації, спостереженню за ландшафтом);

- *інформативність* – (здатність задовольнити потребу до пізнання) за допомогою використання буклетів, інформаційних стендів, плакатів при самостійному огляді; надання послуг екскурсовода.

Надзвичайно ефективним для здійснення підготовки фахівців екологічного та сільського туризму виявилось включення у навчальний процес відвідування екологічних екскурсій, екостежок. Вони поєднують найцікавіші в науковому, природоохоронному та естетичному аспектах природні об'єкти і характеризуються значною інформативністю щодо регулювання навантаження на природні комплекси. Оскільки наразі є прийнятним вбачати пануючу в суспільстві антропоцентричну свідомість однією із першопричин виникнення екологічної кризи, використання екскурсій вважаємо активним пізнавальним навчальним методом, доцільним чинником у формуванні екологічної свідомості, зокрема майбутніх менеджерів екологічного та сільського туризму.

Практика викладання професійно-орієнтованих курсів дає можливість вважати, що лекція-презентація, лекційно-практичне заняття, семінар-презентація, екскурсії, поліпшують сприйняття і закріплення екологічного навчального матеріалу, підвищують якість навчання, сприяють формуванню системи вмінь і навичок при виконанні типових прикладів.

В умовах зміни парадигми освіти та переходу до освіти інноваційного особистісно-орієнтованого типу певних змін зазнають і методи та форми самостійно-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців для сфери екологічного та сільського туризму у ВНЗ.

Самостійна робота завжди посідала важливе місце у здійсненні підготовки майбутніх фахівців. Так, Л.Сігаєва і М.Гордієнко наголошують, що самостійна робота студентів має не тільки навчальне, але й пізнавальне та соціальне значення. Дослідниці розглядають її як особливу вищу форму навчальної діяльності, яка обумовлюється індивідуально-психологічними та особистісними особливостями дорослої людини, потужний резерв підвищення ефективності навчання [5].

Самостійна робота передбачає виконання студентом певних дій, самоорганізацію в розподілі дій у часі, самоконтроль у процесі виконання. Отже, самостійну роботу можна розглядати як виконання студентами в навчальний та вільний час системи різноманітних завдань з метою засвоєння професійних знань, умінь та навичок, активної професійної позиції та творчого стилю діяльності.

Узагальнену мету самостійної діяльності студента можна викласти так:

- розвиток логічного мислення;
- поглиблення й уточнення теоретичних знань, набутих під час аудиторних занять;
- вироблення умінь і навичок систематизувати набуті знання;
- розвиток здібностей, необхідних у подальшій фаховій діяльності;
- розвиток умінь працювати із додатковими джерелами інформації. Зазначене передусім поширюється й на підготовку фахівців для сільського та екологічного туризму, адже практичні навички роботи студентів зі спеціальною літературою, виконання різноманітних творчих та практичних завдань орієнтує їх на інтенсивну роботу, критичне осмислення здобутих знань та глибоке вивчення теоретичних та практичних проблем індустрії туризму, чим підвищує якість професійної підготовки управлінських кадрів для галузі туризму.

Виокремлення таких основних завдань самостійної роботи студентів ми вбачаємо у такому:

а) головні завдання:

- сприяння усвідомленню цілісності навколишнього середовища, взаємовпливу й взаємозалежності розвитку його окремих складових;
- спрямування навчального процесу на розвиток соціальних якостей особистості;
- підвищення ефективності засвоєння програмного матеріалу та послідовне вироблення навичок самостійної навчально-пошукової діяльності;
- інтегрування процесів професійної, екологічної та етичної підготовки; *б) похідні:*
- поступове ускладнення дослідно-пошукових форм роботи у навчальній діяльності студентів;
- стимулювання студентів до використання додаткової навчальної та наукової літератури.

Самостійна пізнавальна діяльність як складова самостійної роботи є активним засобом розвитку самостійності й може виконуватися як у навчальному закладі, так і поза його межами, під керівництвом викладача або без його безпосередньої участі. Її виконання вимагає активної розумової діяльності, самостійного виконання різнопланових пізнавальних завдань, використання раніше засвоєних знань у новій ситуації.

Ми підтримуємо думку, що ефективність підготовки майбутніх фахівців сільського та екологічного туризму підвищиться за умови використання різних видів самостійної пізнавальної діяльності, зокрема підготовки повідомлень, виступів, рефератів, звітів, виконання курсових проектів тощо. Про важливість ефективної організації самостійної

роботи студентів свідчить і той факт, що навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів, регламентується навчальним планом і повинен складати не менше третини загального обсягу навчального часу, відведеного на вивчення конкретної дисципліни.

Дані дослідників свідчать, що після прослуховування лекцій запам'ятовується лише 10% змісту викладеного матеріалу, при самостійному читанні – до 30%, при активному спостереженні – до 50%, при активній самостійній роботі – 70-90%. Аналізуючи організацію та зміст теоретичної та практичної підготовки майбутніх фахівців сільського та екологічного туризму, доходимо висновку, що самостійна робота посідає вагомe місце в освітньому процесі й спрямована на самостійне набуття нових знань, кінцевою метою яких є формування професійної діяльності.

Особливої уваги в педагогічній практиці заслуговує метод проектів. В Україні розвиток ідеї проектного навчання у школі пов'язано з іменем українського педагога Г.Ващенка, який вважав, що лише активні методи навчання здатні перетворити учня на суб'єкта педагогічного процесу.

Використання методу проектів сприяє інтенсифікації навчально-виховного процесу, інтеграції предметних знань, розвитку творчого потенціалу студента та умінь експериментально-дослідницької діяльності. Як зазначає О.Герман, „навчальний проект визначається як самостійно прийняте студентами розгорнуте розв'язання проблеми у вигляді вивчення та опису об'єктів та процесів природи, розробок макетів, схем, а також конкретної діяльності з благоустрою місцевого навколишнього середовища, обладнання маршрутів” [6, с. 5].

Дидактичною одиницею в методі проектів є реально створена для студентів проблема та шляхи її розв'язання, що набувають рис проектної діяльності. Потрібно зазначити, що проектам крім пізнавального аспекту притаманні емоційно-ціннісний, особистісний, діяльнісний та творчий аспекти. Саме емоційно-ціннісні й творчі компоненти змісту визначають ступінь значущості проекту та самостійності його виконання.

Метод проектів характеризується такими ознаками як:

- *діалогічність* (створює умови для сприйняття нового досвіду, внаслідок якого отримана екологічна інформація стає особистісно значущою);
- *креативність* (обумовлює активізацію розумової діяльності, розвиває уяву, асоціативне мислення, сприяє формуванню нестандартних способів діяльності);
- *контекстність* (дозволяє усвідомити значення концепції стійкого розвитку в загальній системі людського буття та туристичної діяльності зокрема);
- *інтегративність* (обумовлює оптимальний синтез знань для реалізації студентами досліджуваної проблеми із залученням знань з професійно-орієнтованих дисциплін та екології);
- *технологічність* (пов'язана з організацією пізнавальної діяльності студентів за визначеними етапами проектної діяльності).

Проекти необхідно здійснювати в індивідуальному темпі, у формі випереджувальних самостійних завдань дослідницького, практичного характеру. Робота над проектом повинна відповідати певним вимогам, наведеним на рис. 5.3.

Пропонуючи теми проектів для виконання студентами необхідно керуватися наступними критеріями: значущість цієї інформації для студентів; соціальна значущість проекту; наявність у проекті виховного потенціалу; зв'язок з досліджуваними темами курсу екології; час, що відводиться на вивчення певного розділу і теми (враховується пора року, оскільки використання деяких методик, вимагає певного стану природних об'єктів); можливість реалізації міжпредметних зв'язків; співвідношення наявних знань та особистого досвіду студентів на користь перших.

До виконання студентам пропонувались інтегровані міжпредметні проекти. Виконувались як індивідуальні проекти, так і парні, групові. Необхідно зазначити, що в процесі підготовки майбутніх фахівців сільського та екологічного туризму найбільш

доцільними виявилися практико-орієнтовані проекти, зорієнтовані на самостійну пізнавальну діяльність.

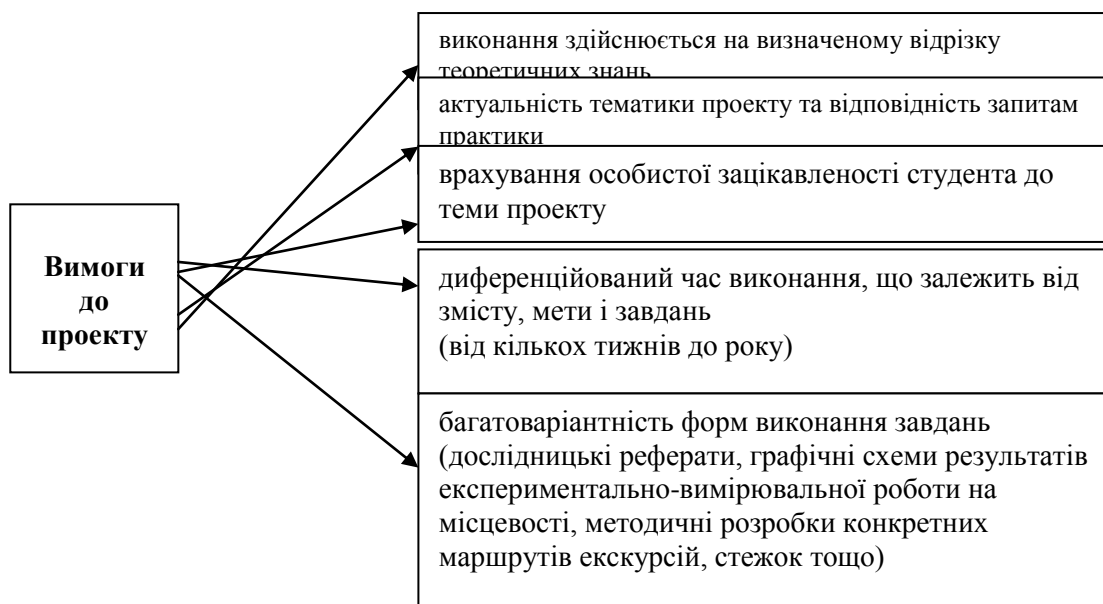

Рис. 5.3. Вимоги до проекту

При виконанні проектів використовували як „класичні” дидактичні засоби (підручники та ін.), наочні (таблиці, схеми, рисунки, карти), технічні засоби і засоби інформації, які дозволили здійснити збирання, зберігання та обробку, тиражування інформації (ПЕОМ, периферійне устаткування, засоби технології мультимедіа і системи „віртуальної реальності”). Вільний та оперативний доступ до інформації під час використання комп'ютерних засобів забезпечив можливість сформувати у студентів уміння одержувати, переробляти, аналізувати інформацію з різноманітних джерел, скоротити час на збирання інформації під час роботи над проектом, здійснювати візуалізацію досліджуваних закономірностей у вигляді моделей, графіків, діаграм.

Проектна технологія зазвичай реалізується у кілька етапів та має циклічну структуру. Узагальнюючи підходи до проблеми етапів проектної діяльності, потрібно зазначити, що американський варіант методу проектів має сім основних етапів (постановка мети, формулювання завдань; обговорення можливих варіантів; самоосвіта та актуалізація завдання планування ходу діяльності; вирішення окремих завдань, komponування проміжних результатів; узагальнення результатів; аналіз успіху і помилок).

У цьому зв'язку проектний цикл можна визначити як відрізок часу, протягом якого здійснюється спільна діяльність студентів від визначення проблеми, конкретної мети до фіксованого прояву запланованих результатів у вигляді конкретного продукту й особистісних якостей, пов'язаних з реалізацією проекту та ціннісно-смісловою діяльністю. у нашому дослідженні проектна діяльність здійснювалась за чотирма послідовно виділеними етапами: ціннісно-орієнтованого, конструктивного, оціночно-рефлексивного, презентаційного.

На першому етапі проектного циклу – *ціннісно-орієнтованому* – використано наступний алгоритм діяльності: студенти усвідомлювали мотив і мету діяльності, виокремлювали пріоритетні цінності, на основі яких буде реалізовуватися проект, визначали ідею проекту. На цьому етапі важливим було організувати колективне (якщо проект груповий) обговорення проекту та його виконання, побудувати моделі діяльності, визначити джерела необхідної інформації, з'ясувати значущість проектної роботи, спланувати майбутню діяльність.

На другому етапі – *конструктивному* – здійснювалося безпосереднє проектування. На цьому етапі студенти складали план, обирали форму реалізації проекту.

На третьому етапі – *оціночно-рефлексивному* – проект оформлювався та готувався до презентації. Саме на цьому етапі на основі рефлексії здійснюється коригування проекту, враховуються критичних зауваження викладача, одногрупників.

На четвертому – *презентаційному* – етапі здійснювався захист проектів. Студенти не лише представляли результати та висновки, але й описували прийоми, за допомогою яких було отримано інформацію, розповідали про проблеми, що виникли під час виконання проекту. На етапі презентації відбувається усвідомлення досягнень та виявлення невирішених питань.

Розробка та захист міжпредметних проектів здійснюється студентами за темами, розробленими викладачем.

Водночас, студенти при бажанні можуть запропонувати власну тематику проектів.

Курсовий проект складається із вступу і двох або трьох розділів:

- вступ з обґрунтуванням об'єкту і предмету дослідження, його мети та основних завдань (екологічна складова: коротке визначення екологічної проблеми, що має безпосереднє відношення до теми курсового проекту);

- теоретичний розділ, що містить характерні риси певного виду туризму, його місце та роль в індустрії туризму, обґрунтування вибору сегменту споживчого ринку. Розділ завершується основними етапами методики розробки туристичного продукту з короткою характеристикою кожного етапу (екологічна складова: зміст екологічної проблеми, причини її виникнення, теоретичне описання можливостей її розв'язання); практичний розділ, що містить оціночні характеристики наявних ресурсів, параметри розроблюваного туру (з обґрунтуванням), схему маршруту, клас обслуговування та коротку програму перебування в кожному пункті (екологічна складова: практичні розробки, пропозиції щодо екологізації туристичної діяльності на конкретному маршруті або у програмі обслуговування). Можливо також включати до проекту третій розділ, у якому запропоновані заходи реалізації туру.

Орієнтовна схема представлення туру повинна містити: назву (рекламного характеру); вид; сезон; склад подорожуючих; клас обслуговування; схему маршруту (з позначенням напрямів руху, пунктів розміщення); параметри маршруту (пункти, відстань, час перебування у дорозі); програму перебування у кожному пункті (коротка характеристика ключових моментів). Бюджет часу.

За результатами наших спостережень під час застосування методу проектів має позитивні наслідки, а саме: запам'ятовується достатньо великий обсяг інформації (до 60-90%); застосування екологічного матеріалу на міжпредметній основі допомагає розвивати інтелектуальні вміння (гнучкість мислення, здатність до аналізу та узагальнення); формувати певні особистісні якості (працювати в колективі, брати на себе відповідальність, відчувати себе членом команди). Ці якості особистості розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально. Це насамперед стосується групових проектів, коли працює колектив і в процесі спільної діяльності з'являється спільний продукт (результат) праці. Знання студентів підкріплюються емоціями, переживаннями, що є підставою для подальшого розвитку ціннісних орієнтацій.

Упровадження проектної технології у зміст цієї підготовки поглиблює екологічну компетентність майбутнього фахівця сільського та екологічного туризму, сприяє формуванню його екологічного мислення. Окрім того відбувається свідоме самостійне засвоєння студентами навчального матеріалу та створення конкретного екологічного туристичного продукту.

Важливого значення у процесі підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності відіграє практика, під час якої відбувається засвоєння навичок майбутньої фахової діяльності, приймаються рішення в реальних умовах. Кінцевим результатом такого виду самостійно-пізнавальної діяльності є написання індивідуальних звітів за результатами практики.

Як свідчать дослідження фахівців з проблеми методики туристичної освіти, зв'язок теоретичних знань із виробничим навчанням є надзвичайно важливим. Під час практичних занять відбувається поєднання отриманих систематичних знань, набутих умінь і навичок із подальшим використанням цих здобутків у практичній діяльності.

Вивчення зарубіжного досвіду практичної підготовки учнів і студентів професійних навчальних закладів Австрії, Великої Британії, Італії, Німеччини, Словаччини, Франції дало можливість М. Пальчук зробити висновок про доцільність професійного навчання в умовах реального виробництва з урахуванням мобільності, динамічності й гнучкості ринку праці [7, с. 2].

Як відомо, практична підготовка є складовою навчально-виховного процесу та відіграє важливу роль у професійному становленні фахівців. Ми підтримуємо думку дослідниці І. Саух, що до обов'язкового комплексу системи теоретичних знань у процесі підготовки менеджерів туризму мають бути підключені компоненти практичної підготовки, а саме:

надання професійної туристично-краєзнавчої освіти, адекватної вимогам нового століття; виховання та розвиток почуття патріотизму; формування фахівця – менеджера туристичної сфери, здатного до найширшого розвитку внутрішнього туризму (в т.ч. сільського та екологічного); створення спеціальної навчально-практичної бази туризму; проведення конкурсів творчих та наукових робіт студентів з туристичного краєзнавства; організація заходів краєзнавчого волонтерства [8, с. 56-57].

Ми погоджуємося з позицією, що зв'язок системи знань з практикою є одним з важливих чинників їх глибокого засвоєння. Як свідчать результати нашого дослідження, існує кілька підходів до забезпечення практичної частини опанування професійно-орієнтованими знаннями у процесі здійснення підготовки майбутніх фахівців сільського та екологічного туризму у ВНЗ. Це пов'язано з тим, що підготовку студентів за спеціальностями туристичного напрямку здійснюють освітні заклади різного напрямку: економічного, географічного, культурологічного, туристичного, фізичної культури. Методичне забезпечення практики є досить уніфікованим, але вирізняють способи проведення практики: за часовими ознаками та об'єктами проведення практики.

Доцільно виділити три можливі варіанти часової організації набуття практичних знань та навичок студентами: одноразовий, дворазовий, багаторазовий, кожен з яких має свої переваги та недоліки.

За умови одноразової організації практики на підприємстві весь цикл здійснюється безперервно. Це обумовлює можливість набуття студентами великого досвіду. Разом з тим практика охоплює, як правило, один період у діяльності туристичного підприємства (сезон, пів-сезону чи не-сезон), що не дозволяє оцінити в повному обсязі всі особливості функціонування закладу.

Під час дворазового періоду практика поділяється на дві частини. У такий спосіб є можливість вивчити специфіку сезонності в туристичній індустрії, адже студенти мають можливість порівняти особливості функціонування підприємств у міжсезоння та сезон. Разом з тим необхідно зазначити, що розірваність практики обумовлює часткову втрату навичок, повторного процесу адаптації у другій фазі та досить низький рівень засвоєння теоретичних знань між двома фазами.

За умови довготермінового (багаторазового) періоду практики студенти бувають на підприємстві недовго, але протягом тривалого періоду та поступово вивчають роботу підприємства. Відтак інформаційне перенавантаження не спостерігається. У такому разі виникає можливість одночасного поєднання процесу засвоєння теоретичних знань із практичними вміннями та навичками, здійснення аналізу та порівняння. Також при відборі об'єкту практики враховують місце проведення практики: у межах власного закладу освіти або на туристичних підприємствах, не пов'язаних безпосередньо із освітнім закладом.

Разом з тим практика може здійснюватися у межах навчального закладу. Наприклад, створюються моделі підприємств (віртуальні туристичні бюро). Такий тип практики

характеризується однобічністю та типовістю для всіх студентів закладу, відсутністю власного вибору студентом об'єкту практики. Немає можливості залучення великої кількості досвідчених працівників. Але саме ця форма організації допомагає отримати стабільні базові знання із туризму та сформувати чіткі виробничі навички у студентів.

Проаналізувавши особливості організації та проведення різних типів практики у вищих навчальних закладах, необхідно зазначити, що вона набуває найбільшої ефективності за умови поліваріантного типу, тобто комбінування різних варіантів часової організації та місць проведення практичних занять. Найвищі результати практичної діяльності досягаються при комбінуванні практики в межах навчального закладу (на молодших курсах) із диференційованим підбором об'єктів для комплексної практики студентів старших курсів. Організована у такий спосіб практика майбутніх фахівців туризму (в т.ч. сільського та екологічного; як у межах навчального закладу, так і на виїзді) має потужні можливості щодо екологічної підготовки.

Результати нашого дослідження показали, що використання навчальних екологічних стежок під час відвідування природоохоронних територій в ході практики є ефективною формою здійснення підготовки фахівців для сільського та екологічного туризму.

Разом з тим, необхідно зазначити, що обираючи природоохоронні території для проведення практики, необхідно враховувати: розміри території парків та заповідників, що дозволяють розвивати екологічний туризм; наявність цінних (можливо, унікальних) природних ресурсів (рослинний і тваринний світ, геолого-геоморфологічні об'єкти); наявність мінеральних джерел, водоспадів, озер тощо; природні об'єкти як модель для екологічного вивчення (ерозійні промоїни на місця доріг, вторинні ліси, що виростили на місці лісорозробок); транспортну доступність території природного парку або заповідника; розвиненість мережі екостежок на території природоохоронних територіях.

Завданням екологічної стежки є розширення у відвідувачів елементарних знань про об'єкти, процеси та явища довкілля. З іншого боку, завдання викладача – навчити студентів-майбутніх фахівців сфери сільського та екологічного туризму, бачити прояви антропогенного фактору, які можна спостерігати в зоні маршруту та вміти комплексно оцінювати результати впливу людини на довкілля.

Особливістю процесу підготовки на екологічних стежках є невимуслене засвоєння інформації з урахуванням ціннісних орієнтацій та ідеалів, норм поведінки в природному середовищі і досягається під час руху по маршруту стежки. Важливість формування певних професійно-особистісних якостей майбутнього менеджера з туризму пов'язана з тим, що поряд з теоретичними знаннями та практичними навичками під час професійної діяльності саме представник туристичної фірми є взірцем поведінки для туристів у довкіллі.

Відвідування природоохоронних територій, що використовуються для вивчення природних комплексів та окремих їх компонентів, ознайомлення із організацією відпочинку туристів на природоохоронних територіях. Практика складається з двох етапів: безпосередньо навчальної практики у складі груп під керівництвом викладача та самостійної роботи на природоохоронних територіях. Після завершення першого етапу практики студенти надають інформаційні матеріали, щодо тварин, рідкісних видів рослин, які зустрілись на маршруті, картки порушень екології. Після ознайомлення з основними методиками та загальними питаннями як екологічної, так і туристичної частини практики, відбувається перехід до другого етапу – самостійної науково-дослідницької та практичної роботи з використанням отриманих знань. Після завершення практики студенти готують звіт.

Отже перехід сфери туризму України на засади сталого розвитку вимагає здійснення змін в чинній системі підготовки фахівців для сільського та екологічного туризму у ВНЗ. Профілізація у професійній підготовці фахівців у вищих навчальних закладах туристичного профілю обумовлена бурхливим розвитком туристичної галузі як одного із високоприбуткових і динамічних секторів світового господарства та винятково важливої сфери духовного і культурного життя суспільства. За таких умов постає необхідність

внесення суттєвих змін до підготовки у навчальних закладах, які готують майбутніх фахівців для сфери сільського та екологічного туризму.

Інтеграція до європейського освітнього простору вимагає удосконалення підготовки фахівців туристичної галузі в контексті освіти сталого розвитку.

Доведено, що зменшення кількості лекційних занять в умовах кредитно-модульної організації навчання та необхідність підвищення ефективності використання лекційного часу вимагає упровадження інноваційних методів та форм проведення теоретичних і практичних занять у ВНЗ, зокрема лекцій-презентацій та лекційно-практичних занять. Використання інтерактивних форм та методів навчання сприяє інтенсифікації та оптимізації навчання у процесі підготовки майбутніх фахівців для сільського та екологічного туризму.

Застосування екскурсій, як специфічного комплексу методичних прийомів показу та розповіді, крім високого рівня передачі знань студентам забезпечує формування умінь та навичок проведення екскурсій. Упровадження у практику підготовки майбутніх фахівців туризму екскурсій вимагає дотримання існуючої в теорії туризмології методики розробки та проведення екскурсій щодо часу, наявності кваліфікованого керівника – фахівця в певній галузі знань, забезпечення первинності показу екскурсійних об'єктів, безпосереднє спостереження за об'єктом показу, цілеспрямований показ об'єктів, ретельно розроблений маршрут екскурсії, наявність певної теми екскурсії.

Ефективна підготовка вимагає інтегративних, універсальних підходів до організації самостійної діяльності, тому впровадження методу проектів сприяє формуванню професійно компетентності майбутнього фахівця з туризму, а також сприяє побудові відкритої системи освіти, що забезпечує особисту траєкторію самоосвіти, розвитку творчого потенціалу студента.

Джерела інформації

1. Зорин И.В. Феномен туризма: Миссия и функции туризма. Этнологические начала путешествия. Профессиональное туристское образование. Образование и карьера в туризме / И.В.Зорин. – М.: Наука, 2005. – С. 540.
2. Косило Л.С. Природознавча екскурсія як засіб екологічного виховання особистості / Л.С.Косило // Екологічні та соціально-екологічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Рахів, 2005. – С. 411-415.
3. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу / Олександр Юрійович Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
4. Чижова В.П. Учебные тропы природы / В.П.Чижова, А.В.Добров, А.Н.Захлебный. – М.: Агропромиздат, 1989. – 157 с/
5. Сігасва Л.Є. Вміння й навички самостійної роботи у професійному становленні дорослої людини: навч.-метод. посіб. / Л.Є.Сігасва, М.Г.Гордієнко. – К.: ЕКМО, 2007. – 167 с.
6. Герман О.І. Метод проектів у навчанні географії / О.І.Герман // Географія. – 2004. – №23. – С. 5-9.
7. Пальчук М.І. Педагогічні умови організації виробничої практики учнів вищого професійного училища кулінарного профілю: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / М.І.Пальчук. – К., 2005. – 21 с.
8. Саух І.В. Сучасні тенденції вдосконалення менеджмент-освіти в галузі туризму / І.В.Саух // Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні: матеріали першої міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І.В.Саух / Житомирська філія Київ. ін-ту бізнесу та технологій. – Житомир, 2007. – С. 54-58.

5.4. Атрактивні майстер-класи в ЕкоАгроСадибі „Лялина Світлиця” як способи промоції етнокультурного туризму Полтавщини

ЕкоАгросадиба салон-студія „Лялина Світлиця” (Опішня, Полтавщина) окрім послуг родинної гостинності, здійснює функцію першого в Україні живого (всі експонати знаходяться у відкритому доступі) музею ляльки-мотанки та українських старожитностей. Сферою моїх професійних наукових зацікавлень є українська традиційна культура та побут, насамперед Полтавщини. Здійснюючи систематичні польові етнографічні експедиції, підмітила, що накопичений матеріал важливо і актуально розповсюджувати, але в адаптованій (популярній) формі, серед гостей нашого регіону. Туристичний інтерес до етнічного колориту спонукав до створення такого туристичного продукту, який би